

Jurgen Faust, Michael Studemund-Halévy, *Bethaim — Sefardische Gräber in Schleswig-Holstein*, Verlag J.J. Augustin GMBH, Glückstadt 1997, 116 D.

מצבות קבורה של יהודים מן המאות ה־17–18 בבתי עלמין ספרדיים בצפון גרמניה תועדו בספר, אשר יצא לאור אשתקד על־ידי חוקרים וצלם. אלה אף העמידו תערוכה מיוחדת כדי להציג את אמות המצבות היהודיות הספרדיות. י פאוסט ומ' שטודמונד־הלוי ביקשו להציל מן הנשייה עולם שהרסו הנאצים, האתרים בהמבורג־אלטונה ובגליקשטאדט הוכרזו אתרי זכרון מוגנים.

על המצבות חקוקים סמלי קבורה שמקורם בספרד ובפורטוגל. חלק מהם הן תמונות מוכרות מן המקרא (סולם יעקב, דניאל בגוב האריות), אך יש גם סמלים שלא נודעו בקרב היהודים: גולגולת ושתי עצמות, ומעליהן שעון חול בין כנפי כרוב, סמל לזמן החיים שאול; על קברי ילדים וצעירים נחקקה לעתים יד אוזות מגל, הקוצרת שיבולי תבואה; ידי כוהנים פרוטות לברכה; וכן מלאך המוות, הבא ליטול את האדם למקום אחר.

ככלל, לשון המצבות היא עברית; לעתים יש לצדה תרגום לספרדית. על מקצת המצבות הכתובת רק בספרדית. השמות היהודיים ניכרים ובלטים על המצבות, וכמוהם תאריך הפטירה שעל פי הלוח העברי.

הכתובות עוסקות במעמדו של המנוח, מעשיו ותכונותיו, ויכולות להוות מקור מועיל וחשוב לחקר תולדות הקהילה.

הספר המאלף הזה כתוב בגרמנית. לאחר מבוא קצר, אשר מסביר לקורא שאינו אמון על המסורת היהודית, מהי מצבה, מוצגות בספר תמונות, ולצד כל אחת — פיענוח הכתובת הספרדית והעברית ותרגומה לגרמנית. לפי העניין, יש בגוף הספר הערות קצרות ומאלפות, אשר עוסקות בהיבטים שונים של מלאכת עשיית המצבות, השמות החקוקים עליהן, שפתן ועיטוריהן, וכן נתונים על הלוח העברי.

לספר נוספו: רשימת מלים עבריות מתורגמות לגרמנית; ביבליוגרפיה ממוינת על פי נושאים ומפתח שמות ועניינים.

Leon J. Weinberger, *Jewish Hymnography — A Literary History*, London & Portland, Oregon 1998, 492 pp.

בספר שבע חטיבות: ראשית והימנוגרפיה בארץ ישראל ובבל; התפתחויות הימנוגרפיות בספרד; רבנים־חזונים באיטליה, צרפת, גרמניה ואנגליה; פיוטי בית הכנסת בבלקן הביזנטי; פיוטי חזנות בפריפריה היוונית: מקדוניה, בולגריה, קורפו, קאפה (קראמאיה) ובכרתים; הימנוגרפיה עות'מאנית ופיוטי בית כנסת קראיים.

בראשו רשימת המשקלים העיקריים בעברית הספרדית ומבוא.

בסופו מילון קצר, ביבליוגרפיה נבחרת, מפתח פיוטים בעברית ובתעתיק לאנגלית ומפתח כללי.

חולדה קמפנינו, **לדור אשר לא ידע**, מהדורה שנייה, קבוצת יבנה וירושלים תשנ"ז, 96 עמודים.

מהדורה מורחבת של זכרונות חולדה קמפנינו, הבת הרביעית של פרופ' מ"ד קאסוטו, מעת היותה אם צעירה באיטליה תחת שלטון מוסוליני, ומשנת 1943 תחת הכיבוש הגרמני.

כוחו של הספר דווקא בלשונו המאופקת והמינימליסטית. בדרך הזו נחשפות תעצומות הנפש של הכותבת, שנאלצה לטפל בילדיה ובילדי אחיה, תוך שהיא מקיימת מערכת קשרים מסועפת עם בני משפחה נוספים ועם חברי המחותרת האנטי־פשיסטית והאנטי־נאצית.

לאחר המלחמה עלתה ארצה ובנתה את ביתה בקבוצת יבנה.

הספר זורה אור על חיי היהודים באיטליה במהלך מלחמת העולם השנייה, מגלה טפח מעולמם המיוחד וקשריהם עם החברה הנוצרית שהתעררו בה, ומספר את סיפורן של משפחות קאסוטו וקמפנינו, כעדות אופיינית לתולדות יהודי איטליה.

■ נחמן דנציג, קטלוג של שרידי הלכה ומדרש מגניזתקאהיר באוסף איג אדלר שבספריית בית המדרש לרבנים באמריקה, בית המדרש לרבנים באמריקה, ניריורק וירושלים תשנ"ח, [20 עמ'] + [פח עמ' + [12 לוחות] + 362 עמ' + XVI עמ'] (מבוא מקוצר באנגלית) + שער באנגלית.

חקר הגניזה נכנס בשנים האחרונות לשלב חדש: שלב הקיטלוג. ספריית האוניברסיטה בקיימברידג' פירסמה כבר מספר כרכי קטלוגים של קטעי גניזה, ממוינים על פי מקצועות שונים (כגון קטלוגים של קטעי מקרא, תרגומים, רפואה), ועוד ידה נטויה. עכשיו הצטרפה למהלך זה גם ספריית בית המדרש לרבנים בניו יורק. בספרייה זו שמורים אוצרות בלומים: למעלה מעשרת אלפי כתבי יד (המחולקים לאוספים שונים) ושלושים אלף קטעי גניזה, השייכים כולם לאוסף שהיה ברשותו של אלחנן נתן אדלר איש לונדון משעה שהביאם מקהיר לפני מאה שנה בקירוב, ונמכר לספריית בית המדרש בשנת 1923. זהו אחד מאוספי הגניזה הגדולים והחשובים בעולם, והקטעים השמורים בו שייכים לתחומים שונים במדעי היהדות; 3,700 פריטים, המחזיקים בקירוב שמונת אלפים דף (כחמישית מכלל קטעי הגניזה שבבית המדרש, ראה עמ' לב), עניינם הלכה ומדרש, וכן יש בהם קטעים תיעודיים רבים וחשובים ביותר; במספר הזה נמנים גם קטעים בכמה אוספים קטנים למדי השמורים בספריית בית המדרש. הרבה מן הקטעים שבאוסף, למקצועותיהם, פורסמו או נדונו במחקרים שונים במהלך שבעים וחמש השנים בקירוב שחלפו מאז הובאו אל ספריית בית המדרש, ואף קודם לכן. ואולם למחקר שיטתי דרושים קטלוגים שיתנו בידי החוקר כלים שיאפשרו לו להכיר את האוסף כולו, על כל קטעיו, להתמצא בו ולהעריך נכונה את תכולתו. חשיבות רבה יש אפוא לקטלוג הנסקר כאן, שהוא ראשון בסדרה שהספרייה מתכוונת לפרסם על אוספי כתבי היד שברשותה, על פי דברי מנהל הספרייה בפתח הספר.

הקטלוג שלפנינו כולל שלושה חלקים עיקריים: המבוא (עמ' א-19), תיאור הקטעים (עמ' 278-3), ומפתחות (עמ' 281-362).

המבוא הוא כמעט ספר בפני עצמו. הוא סקירה מחקרית מקיפה וממצה בתשעה פרקים על תולדות גילוי הגניזה וחקירתה, התגבשות האוספים העיקריים בספריות גדולות, ייחודו של אוסף אדלר, תיאורים ניתוחיים של קבוצות קטעים לפי נושאים, ולבסוף הסבר מבנה התיאורים ואופן השימוש בהם. המבוא מצטיין בתיעוד עשיר ביותר. בהערות השוליים הארוכות ימצא הקורא את כל מה שהתפרסם אי פעם על כל נושא הקשור בגניזה: התהוותה, גילוייה ותולדות מחקרה. דומה וזהו הסיכום המקיף ביותר שנכתב עד כה על נושא זה. המחבר מתלבט הרבה (עמ' ט-יא) בשאלת היחס בין אוספי הגניזה הגדולים שבספריות קיימברידג' (בעיקר אוסף טיילור-שכטר) ובית המדרש (בעיקר אוסף אדלר) לבין אוספי פירקוביץ שבפטרבורג. הנחת היסוד שלו היא כמדומה שכל החומר באוסף קיימברידג' איננו המדרש מקורו בבית הכנסת בן עזרא שבפֶּסְטָא (קהיר העתיקה), ושגם באוסף פירקוביץ יש הרבה חומר ממקור זה, יחד עם חומרים ממקומות אחרים. הנחות אלה, והחשיבות המועטה הניתנת בשיקולי המחבר לגניזה הקראית בקהיר צריכים עיון נוסף. פרק מעניין במבוא הוא הפרק השני (עמ' כ-לא), הדן בפרסום קטעי הלכה ומדרש מן הגניזה, הן מצד תולדות המחקר, והן מצד הבעיות המתודיות המיוחדות לתחום זה. הפרק השישי (עמ' מב-פב) מתאר ומנתח קבוצות קטעים לפי נושאים. מיון הקבוצות וזהו למיון בחלק העיקרי של הספר, כלומר בתיאור הקטעים. בפרק שבמבוא יכול הקורא לקבל תמונה כללית על כל קבוצה, עם רישום מקיף של ספרות משנית על התחום ועל קטעים חשובים שכבר פורסמו. אמנם כבר בפרק השני לומד הקורא משהו על השקפת המחבר, הרואה את ההגדרה "הלכה ומדרש" בראייה רחבה למדי. בפרק השישי נפרשת השקפה זו במלואה, והקורא למד שהקטלוג כולל גם דרשות ואגדות בערבית-יהודית, קטעי פירושים על התורה בערבית-יהודית העוסקים בשאלות הלכה, שאלות ותשובות (ובכללן "אגרות ומכתבים בעניינים הלכתיים"), וכן "תעודות הלכתיות", כלומר מסמכים רשמיים שנכתבו בידי דיינים יחידים או בתי דין. בין המבוא לתיאורים שולבו שנים עשר לוחות, המאירים יפה את הנושאים והסוגים השונים של הקטעים המתוארים, ביניהם שלושה בכתב ידו של הרמב"ם ועוד אחד בחתימתו, וכן אחד בכתב ידו של ר' יוסף ראש הסדר. חבל שהלוחות אינם ממוספרים ואף אינם מעומדים, כמוהם כעשרים הדפים שלפני המבוא.

תיאורי הקטעים חסכוניים ביותר, ונותנים בקיצור ובתמצית את הנתונים החיוניים ביותר על הבטיו החומריים-טכניים של הקטע, ועל תוכנו – זיהוי המחבר או החיבור, ומקום פירסום הקטע

או מקביליו, במקום שיש.

המפתחות, שנים־עשר מספרם, מפורטים ביותר, ובקטלוג מעין זה אין ערוך לחשיבותם של מפתחות כאלה. הם ה"מכה בפטיש", העושה את הקטלוג כולו לכלי מתוקן ומחויק ברכה. המפתח הארוך ביותר הוא הראשון, "מפתח החיבורים המתוארים", והוא ערוך בהקבלה מדויקת לפרקי התיאורים (על החלוקה ראה לעיל, על הפרק השישי במבוא). כן מוצאים כאן מפתחות על כל נתון שעשוי המבקש לחפש כאן: מחברים, חיבורים, כינויים שונים, מקומות ותאריכים; וכן כמה מפתחות על סוגי חומרים מקבילים, או קטעים וכתבי יד באוספים אחרים, הנזכרים בקטלוג. כך מתאפשר למחפש למצוא בנקל את הנתונים המשלבים את הקטלוג שלפנינו במסכת מקיפה יותר של מידע וידע, בהעדר קטלוגים המקיפים בבת אחת קטעי גניזה בספריות רבות.

הבהרה

מקור התצלום בפעמים 67, עמ' 6 הוא הספר: Jacob Oliel, *Les Juifs du Touat*, CNRS Editions, Paris 1994

סגן באכיות יצורים

DOCUMENTS

The Damascus Jewish Community and its Customs in the Notes of Eliezer Rivlin (131–155)

Yaron Harel publishes notes jotted in Damascus by the Jerusalemite scholar in 1917–18. The notes are organized by topic: sites, families, books and libraries, historical events, Jubar, spiritual state, synagogues and customs.

Dr. Harel teaches in the Department of Jewish History at Bar-Ilan University.